

Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları *Identity and Border: Border Issues in Central Asia*

Öğr. Gör. Dr. Altynbek JOLDOSHOV*

Özet

1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri bir taraftan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların üstesinden gelmeye çabalarken, diğer taraftan da ulus-devlet inşa süreci içerisinde ülke sınırları ile ilgili sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu çalışmada, genel olarak "sınır" ile "kimlik" üzerine yapılan kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar değerlendirilmekte ve sınır kavramı kimlik kavramıyla ilişkisi bağlamında analiz edilmektedir. Özellikle "özcülük" ve "inşacılık" yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınırlarını sınırlandırma ve işaretlendirme konusunda karşılaştığı sorunlar ele alınmaktadır. Daha sonra kimlik ve sınır sorunlarının kaynağı olarak değerlendirilebilecek Fergana Vadisi'nin özellikleri ve bu vadiyi paylaşan cumhuriyetler arasındaki sınır sorunları ve anklavlar / eksklavlar konusu incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kimlik, sınır, özcülük, inşacılık, Orta Asya cumhuriyetleri.

Abstract

While Central Asian republics, which gained independence in 1991, were struggling to overcome economic, political and social issues, in the process of building a nation-state they faced issues related to the borders of the country. In this study, conceptual and theoretical approaches applied to the concepts of "border" and "identity" are evaluated and analyzed in the context of the relation between these two concepts. Especially, the approaches of essentialism and constructivism are emphasized. Within the framework of these approaches, the issues faced by the Central Asian republics in terms of the delimitation and demarcation of their borders are discussed. Then, the characteristics of the Fergana Valley,

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
altynbek.joldoshev@manas.edu.kg, ORCID ID: 0000-0003-3204-1117

which can be considered as a source of identity and border issues, as well as border issues arising between the republics dividing this valley, and the topic of enclaves / exclaves are examined.

Keywords: *Identity, border, essentialism, constructivism, Central Asian republics.*

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere beş Orta Asya cumhuriyeti bağımsızlık sonrası dönemde bir taraftan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların üstesinden gelmeye çabalarırken, diğer taraftan da ulus-devlet inşa süreci içerisinde ülke sınırları ile ilgili sorunlarla karşılaşmışlardır. Dahası, bu cumhuriyetler çok etnikli ve ayrıca bölgeden bölgeye çok farklılık gösteren bölgesel kimliğin önemli olduğu bir toplumsal yapıyı Sovyetlerden devralmışlardır. Bu bağlamda yeni bağımsız cumhuriyetler aynı anda iki sorunla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bir taraftan tek bir etnik kimlik çevresinde diğer etnik kimlikleri konsolide etmeye çalışırken, diğer taraftan da tüm vatandaşları içerecek şekilde yeni ortak siyasi kimliği inşa etmeye girişmişlerdir (Kolosov 2015: 42).

Tarihsel olarak Orta Asya cumhuriyetlerinin kurulma ve kendi aralarındaki sınırlarının oluşturulması Sovyet yönetiminin himayesinde 1924 yılında uygulamaya konulan ve Orta Asya'da "Ulus Devlet Sınırlarının Belirlenmesi" çalışmalarının ürünüdür (Eisener 2002: 862). Ancak Sovyetler döneminde Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki sınırlar ilk başlarda idari sınırlar olmaktan öte anlam ifade etmemiş ve geçen süre zarfında sınır belirsizlikleri ve sık sık değişiklikler yapılmıştır (Kokşarov ve Tihanova 2012:198). Örneğin Eylül 1929 tarihinde Özbekistan'ın Hocent Bölgesi Tacikistan'a verilerek adı Leninabad olarak değiştirilmiştir. Ancak birkaç yıl sonra Fergana Vadisi'nde kanal inşaatı başladıktan sonra Tacikistan'a verilen toprağın bir bölümü, Özbekistan'a iade edilmiştir. Aynı uygulama Özbekistan ile Kazakistan arasında yaşanmış, 1924 yılında Karakalpakistan Özerk Bölgesi Kazakistan'a, 1936 yılında ise Özbekistan'a verilmiştir. Dolayısıyla günümüzde Orta Asya Cumhuriyetleri arasında yaşanan sınır sorunları ve toprak taleplerinin kökeni Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır (International Crisis Group 2002: 2).

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Orta Asya cumhuriyetleri arasında sınır konusıyla ilgili statüko korunurken, daha sonra 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların

başı itibariyle bu cumhuriyetler arasında ülke topraklarını sınırlandırma (*delimitation*)¹ ve işaretlendirme (*demarcation*)² amacıyla karşılıklı müzakereler başlamıştır. Ancak gerek sınırlar konusundaki uluslararası anlaşmaların hayata geçmesinin zaman alması gerekse tarihi ve coğrafi temellerinin olmaması nedeniyle, Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır müzakerelerinde ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır sorunları ile bu cumhuriyetlerin komşuları ile sınır sorunlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bunlardan ilkinin Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır sorunları oluştururken (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasındaki sınır sorunları), diğerini Orta Asya cumhuriyetlerinin komşularıyla sınır sorunları oluşturmaktadır (Rusya, Çin, Afganistan, İran ve Azerbaycan ile Orta Asya cumhuriyetleri aralarındaki sınır sorunları). Dolayısıyla bu çalışma Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır sorunları üzerine odaklanacak ve bu cumhuriyetlerin komşularıyla sınır sorunları bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır.

Bu çalışmada öncelikle “sınır” ile “kimlik” üzerine yapılan kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar değerlendirilecektir. Diğer bir deyişle, sınır kavramı kimlik kavramıyla ilişkisi bağlamında analiz edilecek ve özellikle özcülük (*essentialism*) ve inşacılık (*constructivism*) yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınırlarını sınırlandırma ve işaretlendirme konusunda karşılaştığı sorunlar ele alınacaktır. Daha sonra kimlik ve sınır sorunlarının kaynağı olarak değerlendirilebilecek Fergana Vadisi'nin özellikleri ve bu vadiyi paylaşan cumhuriyetler arasındaki sınır sorunları ve anklavlar (*enclave*)³ / eksklavlar (*exclave*)⁴ konusu incelenecektir.

I. Sınır Kavramına İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Geleneksel devletler ile modern ulus-devletlerin sınır anlayışlarındaki farklılıkların açıklanmasında “sınır” (*border*) ve “sınır boyları” (*frontier*) kavramları anahtar rol oynadığı söylenebilir. Çünkü sınır boyları kavramı bir devletin veya

¹ Sınırlandırma; birbirleriyle sınırları olan devletlerin arasındaki sınır çizgisinin toprak üzerindeki yerini belirleme faaliyetidir. Devlet sınırlarını sınırlandırma sonrasında işaretlendirme işlemi devam eder.

² İşaretlendirme; devlet sınır çizgilerinin belirlendiği yerlere özel sınır işaretlerinin konulması faaliyetidir.

³ Anklav, bir ülkenin başka bir ülke tarafından kuşatılmış toprak parçasına denir. Diğer devlet sınırları içerisinde kalan bu toprak parçası bir devletin toprağı olabileceği gibi bağımsız bir devlet de olabilir.

⁴ Bir devletin başka bir devlet tarafından kendisiyle bağlantısı kesilmiş toprağına eksklav toprak denir.

merkezin siyasi otoritesinin dağınık ya da zayıf olduğu geleneksel devletlerin çeper bölgelerindeki bir alanı (başka bir devletle bitişik olması gerekmez) ifade ederken, sınır kavramı ise iki veya daha fazla devleti birbirinden ayıran ve birleştiren coğrafi olarak belirlenmiş modern ulus-devletlerin sınır çizgilerini açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, geleneksel devletlere özgü bölgesellik ile modern ulus-devletlere özgü sınır çizgilerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bu bağlamda geleneksel devletler çöller, denizler, sıradağları, bataklıklar, nehirler, ormanlar gibi doğal sınır boylarınca şekillenirken, modern ulus-devletler ise coğrafi olarak kesin çizgilerle çizilmiş ve o sınırlar üzerinde devlet egemenliğini belirlemek üzere çizilen sınırlara sahiptir (Giddens 2008: 72-77). Bu nedenle genel olarak modern ulus-devletler şu üç temel karakteristik özelliklerle tanımlanmaktadır. Bunlar: 1) Kamusal siyasi iktidar - toplum üzerindeki iktidar (devletin nüfusu), toplumun üzerinde olan ancak meşruyetini ondan alan uzmanlaşmış hükümet kurumları; 2) Egemenlik – herhangi bir diğer iktidarla ilişkili olarak bu toplum üzerinde devlet iktidarının üstünlüğü; 3) Ülkesellik (territoriality) - devletin belirli bir bölgedeki egemenliğinin sınırlandırılması; (Kireev 2015: 99). Devlet sınırı söz konusu özelliklerin doğrudan yapılmasıdır. Dolayısıyla, sınırlar ancak modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur.

Nitekim sınır ile ilgili çalışmalar 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başında, ulus-devletlerin yükselişe geçip genişledikleri dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sınır genellikle devletin ülkesel (*territorial*) egemenliğinin çizgisel bir sınırı olarak tanımlanmış ve devletin kapsam ve gücünün göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle geleneksel literatürde sınır kavramı iktidar, devlet ve ülke ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu dönemdeki akademik tartışmalar daha çok sınırın suniliği veya doğallığı, tanımı ve işlevleri üzerine yoğunlaşmışlardır (Bennafla, Heyman, Wilson ve van Schendel 2014: 12). Ancak 1970’li yıllar itibarıyla sınır çalışmalarında yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde eleştirel coğrafya çalışmalarında öne çıkan “hayali coğrafyalar” (*imaginative geographies*) kavramsallaştırması ile sadece ulus-devlet sınırlarının değil, genel olarak coğrafi sınırların da “hayali” oldukları vurgulanmıştır.⁵ Dahası, objektif olarak var oldukları sanılan coğrafi sınırların hayali olarak inşa edilmiş olmasının yanısıra “bizim” ve “onların” veya “bizim ülkemiz ve onların ülkesi” olarak ötekileştirilmesine meşruyet sağladığı belirtilmiştir (Said 1998: 54-55).

Ayrıca bu dönemde sınır çalışmaları coğrafya, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, etnoloji, hukuk, ekonomi ve hatta teknik bilimler tarafından

⁵ Örneğin, Edward W. Said’e göre Doğu, Batı’nın gözüyle oluşturulmuştur. Batı, Doğu’yu mistisizmle, tembellikle, çıkarıcılıkla, egzotizm, ikincil kimlikle şekillendirmiştir. Batı, Doğunun içindeki farklılıkları, çeşitliliği, zenginliği görmeye çalışmamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Said 1977).

araştırılan ve hızla genişleyen disiplinlerarası bir “alan” haline gelmiştir (Akyüz, Altuğ ve Şenoğuz 2014: 4). Ancak yine de değişen sınır fenomeninin doğasını açıklayabilecek ve bütün sınır çalışmalarını kapsayabilecek genel bir sınır kuramının geliştirilip geliştirilemeyeceği tartışmalıdır (Newman 2003: 13). Daha çok yöntemsel tutarlılığın olmadığı, sınırların hem kuramsal hem de coğrafi anlamlarının bir arada kullanıldığı bir literatür söz konusudur. Bu nedenle, günümüzdeki mevcut sınır çalışmalarını sınır çalışmaları ve sınır kuramları olarak iki grupta toplamak mümkündür (Bennafla, Heyman, Wilson ve van Schendel 2014: 16). Bunlardan sınır çalışmaları daha çok jeopolitik sınırların gerçek ya da sembolik yansımaları üzerinde durarak, yasalara ve uluslararası anlaşmalar üzerinde yoğunlaşırken, sınır kuramları ise daha çok sınır ve kimlik sorunları üzerine odaklanmaktadır. Ancak çoğu sınır ile ilgili literatürde görüldüğü gibi bir çok sınır analizi hem sınır çalışmalarını hem de sınır kuramını içerebilmektedir. Nitekim kolektif kimlik ve kültürün şekillenmesinde sınırlar önemli rol oynamakta ve sınır çalışmaları da kimlikle ilişkisi bağlamında ele alınabilmektedir. Bu çerçevede genel olarak sınır çalışmalarını kimlikle ilişkisi bağlamında iki yaklaşım çerçevesinde ele almak mümkündür. Diğer bir deyişle, kimliğin ve kimliğin çerçevesini oluşturan sınırların oluşumu ile ilgili genelde özcülük (*essentialism*) ve inşacılık (*constructivism*) olmak üzere iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür.⁶

Özcü yaklaşım herhangi bir türe ait belli özelliklerin o türün tümüne genellenerek, evrensel ve her tür bağlamdan bağımsız olarak var olduğunu savunur. Yani, herhangi bir özelliğin (örneğin, etnik ya da ulusal kimlikler gibi) değişmez bir öz ile belirlendiği anlamına gelir. Bu yaklaşımda etnik ya da ulusal kimlikler eskiden beri var olan ve doğal birleşmeler olarak görülür (Joldoshov 2013: 106-107). Konuya sınırlar açısından bakıldığında ise, özcü yaklaşım sınırların tarihin belli bir döneminde üretilen sınırlar olmaktan ziyade eskiden beri var olan bir “öz” olarak kabul eder. Diğer bir deyişle, ulus-devlet sınırlarının varlığı onların belirli özlerle donatıldığı ve bu özlerden kopamayacakları anlamına gelir. Ancak özcü yaklaşım aşırı basitleştirme ve kalıp yargılara neden olur. Üstelik kimliklerin ve kimlik oluşturmak üzere çizilen sınırların toplumsal oluşumlardan önce (*a priori*) ve bizatihi var olduklarını kabul etmesi nedeniyle eleştirilebilir ve varsayımları sınanabilir ve yanlışlanabilir varsayımlar olmadığı için bilimselliği tartışmalıdır (Kerestecioglu 2009: 312).

İnşacı yaklaşım özcü yaklaşımın tam tersine, herhangi bir türe ait belli özelliklerin toplumsal olarak inşa edildiklerini savunur. Yani, herhangi bir özelliğin

⁶ Örneğin, Umut Özkırmılı kimliğin oluşumunu inceleyen kuramları “özcü” ve “inşacı” olarak ele alınabileceğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Özkırmılı 1999: 244-251).

(örneğin, etnik ya da ulusal kimlikler gibi) toplumsal koşullarca inşa edildiği anlamına gelir. Bu yaklaşımda etnik ya da ulusal kimlikler toplumsal olarak tarihin belli dönemlerinde inşa edilen yapılar olarak görülür. Konuya sınırlar açısından bakıldığında ise, inşacı yaklaşım sınırların tarihin belli bir döneminde ideolojiler, söylemler, siyasi kurumlar, tutumlar, ajanslar ve başkaları aracılığıyla inşa edildiğini kabul eder (Sevastianov, Laine ve Kireev 2015: 390). Diğer bir deyişle, ulus-devlet sınırlarının varlığı onların belli tarihlerde topluluk inşa aracı olarak inşa edilmesinin ötesinde toplumsal bir yapı (ortak bilinç olgusu) olması anlamına gelir. Üstelik toplumsal yapıyı oluşturan gelenek, dil ve din gibi öğelere yüklenen anlamlar ve verilen değerler değişen koşullara göre sürekli yeniden tanımlanır. Toplumsal yaşama yön veren koşullar değiştikçe, topluluğun anlam/değer sistemleri değişir, yeni sistemlere uyumlu hale getirilir. Örneğin, etnik topluluk üyeliği “verili” ve değişmez ölçütlere bağlı değildir; o topluluğun üyeleri tarafından belirlenir ve zaman içerisinde değişiklik gösterir (Özkırmımlı 1999: 249). Karşılıklı olarak aktörler ve nesnel unsurlar arasında toplumsal yapıyı inşa eden bir süreç yaşanır.

Ayrıca inşacı yaklaşıma göre sınır oluşturma (*bordering*) siyasal kimlik inşa sürecinin bir parçasını oluşturur. Bir kere kimliğin inşası uzun olduğu kadar, değişken de bir süreçtir. Kimlik toplumsal süreçlerde inşa edilir ve bir kez inşa edilerek somutlaştığında toplumsal ilişkilerle devamlılığı sürer, değişir ya da yeniden inşa edilir. Ayrıca kimlik oluşumunun rasyonel olarak uygulanan siyasal bir strateji olarak anlaşılması gerekir. Diğer bir deyişle, kendini kaçınılmaz olarak dayatan doğal bir kimlik mevcut değildir. Daha çok kimliklerin her biri (etnik kimlik, inançlara dayalı kimlik, kültürel kimlik, siyasal kimlik, ideolojik kimlik) etnik bir inşa, kültürel bir inşa, siyasal veya ideolojik bir inşa, eninde sonunda tarihsel bir inşadır (Bayart 1999: 9-10). Bu çerçevede, siyasal kimlik genellikle devlet ve milliyetçi seçkinler tarafından oluşturulur. Sınırlar bu sürecin ana unsurlarından biridir. Basit bir siyasi formül izlenir: Eğer istikrarlı bir siyasi kimlik yoksa istikrarlı sınırlar veya istikrarlı bir devlet olamaz. Bu nedenle sınır sorunları, “nüfusun belli bir siyasi kimliğe sahip olduğu, açık ve uluslararası kabul görmüş sınırları olan siyasi-ülkesel birim” olarak tanımlanan devletin işlev ve faaliyetleri ile ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir (Kolosov 2015: 42). Özellikle Orta Asya ülkeleri gibi “inşa aşamasındaki devlet”ler (*state under construction*) açısından sınırın ulusal kimliğe ilişkin işlevi önemli bir rol oynamaktadır. Sınırların meşruiyeti, tarihin yeniden yorumlanmasına dayanmakta ve “tarihsel olarak haklı” (*historically justified*) sınırlar arzusu genellikle milliyetçi bir düşüncenin ve siyasi kimliğin temel taşı olarak oluşturmaktadır. Bu nedenle sınırlar her vatandaş için belirgin ve devletin en somut ve fiziksel olarak gözlenebilir sembolü niteliğindedir (Kolosov ve Sebentsov 2015: 208).

II. Orta Asya'da Sınır Oluşturma Sürecinin Tarihsel Arka Planı

Modernite öncesi dönemde Orta Asya'daki iktidar mücadeleleri farklı etnik gruplar arasında değil, daha ziyade çok dilli hanlıklar ve emirlikler çerçevesinde hanedanlar, klanlar ve kabileler arasında yaşanmıştır (Roy 2000: 38-40). Bu nedenle Orta Asya kimliklerinin esas unsurlarını klan, kabile, mahalli veya dini bağlar oluşturmaktaydı ve bunlar genellikle çok tabakalıydılar (Golden 2014: 17). Özellikle, Özbek, Kazak, Kırgız ve Türkmen gibi etnik kimlikler 19. yüzyılın sonlarında Orta Asya toplumunda belirgin bir durumda olmadığı gibi söz konusu etnik ayrımlar kesin olmayıp bulanıktı. Bu nedenle Sovyetler, Çarlık dönemi bilim adamları tarafından başlatılan göçer ve yerleşğe dayalı etnik sınıflandırmayı geliştirmiş, dil, etnik kimliğin ana belirleyicisi kabul edilerek Orta Asya'nın etnik karışımı arındırılmış ve yeni cumhuriyetler etnik kimlikler temelinde inşa edilmiştir (Joldoshev 2013: 120-121).

Genellikle Sovyetler'in Orta Asya'da inşa ettikleri yeni kimlikler ve cumhuriyetlerin Marksist-Leninist ideolojinin tarihsel ürünü olduğu ve bu cumhuriyetlerin sınırlarının Moskova'dan dayatılarak kabul ettirildiği yaygın kabul edilen bir yaklaşımdır.⁷ Ancak Sovyetlerin Orta Asya'da inşa ettikleri yeni etnik kimlikler ve cumhuriyetler sadece merkezi Sovyet otoritesinin direktifleri doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Bu süreçte Orta Asya'daki yerel politik aktörlerin de önemli etkileri olmuştur (Haugen 2003: 237). Bu bağlamda Orta Asya'nın yeni sınırları hem Orta Asyalı elitlerin hem de Sovyet temsilcilerinin katıldığı görüşme ve müzakerelerin sonucunda şekillenmiştir. Böylece Orta Asyalı komünist liderler Sovyetlerin kuruluş yıllarında ülkelerinin iç politikasını belirlemeye çalışmışlardır (Joldoshev 2013: 122).

Bu çerçevede 1924 yılında Orta Asya'da Türkmenistan ve Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurularak "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği"ne (SSCB) bağlanmıştır. Bugünkü Kazakistan⁸ "Kırgızistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak ve bugünkü Kırgızistan⁹ "Kara-Kırgız Özerk Bölgesi" olarak "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" içinde kalmıştır. Bugünkü Tacik

⁷ Bu yaklaşımla yapılan bir çalışmaya örnek olarak bk. (Gleason 2002).

⁸ Bugünkü Kazakistan 1924 yılından 1925 yılına kadar "Kırgızistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak adlandırılmıştır. 1925 yılında ise yanlış adlandırıldığı gerekçesiyle "Kırgızistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adı "Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir.

⁹ Bugünkü Kırgızistan 1924 yılında "Kara-Kırgız Özerk Bölgesi" adıyla olarak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. Kara-Kırgız terimi 1920'li yıllarda Ruslar onları aynı zamanda Kırgız olarak bakılan Kazaklardan ayıracaya kadar kullanılmıştır.

kistan ise 1925 yılında “Gorno-Badehşan Özerk Bölgesi” olarak Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dahil edilmiştir. Daha sonra Tacikistan 1929 yılında Özbekistan’dan ayrılarak Birlik içerisinde Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeni cumhuriyet statüsü elde ederken, Kazakistan ve Kırgızistan ise 1936 yılında Rusya Federasyonu’dan ayrılarak Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adlarıyla yeni cumhuriyet statüsü kazanmışlardır. Böylece şimdi Orta Asya cumhuriyetleri olarak adlandırılan cumhuriyetlerin temeli 1924 yılında atılmaya başlamış ve 1936 yılında sonuçlanmıştır.

Öte yandan Sovyetler döneminde Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınırlar idari sınırlar niteliğinde olsa da, kimlik oluşumu açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Nüfusun doğal hareketleri ve özellikle eğitim ve medya alanındaki devlet politikaları tarafından belirlenen toplumsallaşma ve yeniden yerleşim gibi süreçler değişime açık olan bölgesel kimliklerin etnik kimlik çerçevesinde birleşmesine neden olmuştur.

Örneğin, Sovyet döneminde kurulan Özbekistan sınırları içerisinde modern bir Özbek etnik kimliği yaratılmıştır (Kolosov ve Sebentsov 2015: 206). Dahası, zamanla kültürel olarak homojen bir nüfusa sahip alanlarda, etnik sınırlar aşamalı olarak devletin sınırları ile birleşmiştir. Ancak etnik açıdan karma alanlarda kimlik belirsizliği sürmüştür ve idari sınırlar nadiren etnik kökene karşılık gelmiştir. Bu nedenle Orta Asya cumhuriyetleri “...arasındaki sınırlar sadece doğal bölünmelerin ortaya çıktığı bölgelerde değil, aynı zamanda nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bazı yerlerde bile garip kıvrımlar çizer.” Bu ülkeler arasındaki “...sınırlar ıssız çölün ortasında aniden yön değiştirir veya Amu Derya’nın aşağı kısmı ile Fergana Vadisi arasında coğrafi açıdan bir bütünlük arz eden yerleşim yerlerinden ve şehirlerden yılan gibi kıvrılarak geçer ve böylece bir ülkenin sınırları içinde diğer ülkeye ait olan adalar oluşmuştur” (Eisener 2002: 862). Dolayısıyla Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınırların tarihi ve coğrafi temellerinin olmasından kaynaklanan yapay niteliği, ülke içinde bulunan başka bir ülkeye ait anklavları veya bir ülkenin başka bir ülke tarafından kendisiyle bağlantısı kesilmiş toprak parçası eksklavları ortaya çıkarmıştır.

III. Orta Asya Cumhuriyetlerinde Sınırlandırma ve İşaretleme Müzakereleri

8 Aralık 1991 tarihli Sovyetler Birliği’ni dağıtan Minsk anlaşması, 21 Aralık 1991 tarihli Kazakistan’ın o zamanki başkenti Almatı’da yapılan Almatı Bildirgesi gibi Sovyet sonrasında yapılan başlıca anlaşmalarda halef cumhuriyetlerin sınır-

ları konusunda statükonun korunması gerektiği üzerinde durulmuştur (Dada-baev 2012: 557). Böylece Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır konuları ve sorunları 2000'li yıllara kadar pek gündeme gelmemiştir. Ancak söz konusu durum 1999 yılında Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan sınırında bulunan Batken Olayları¹⁰nın başlamasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. 1999 ve 2000 yılları arasında yaşanan Batken Olayları “uyku” halindeki sınır sorunlarını uyandırmış ve güncel hale getirmiştir (Tashtemkhanova, Medeubayeva, Serikbayeva ve İgimbayeva 2015: 520). Böylece 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında Orta Asya Cumhuriyetleri arasında ülke sınırlarını sınırlandırma ve işaretlendirme amacıyla yapılan karşılıklı müzakereler hız kazanmıştır.

Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınırlandırılma ve işaretlendirilme işlemlerinin tamamlanmasıyla sınır gerginliklerinin ortadan kalkacağı ve kalıcı çözüm sağlanacağı genel kabul edilen düşüncedir. Ancak sınır sorununun sadece sınırlandırma ve işaretlendirme işlemlerine indirgenmemesi gerekmektedir. Orta Asya'daki sınır gerginliklerisadece Sovyet geçmişinden değil, daha çok son dönemdeki bölgenin sınır sorunlarını kuşatan olaylar ve etkenlerden kaynaklanmaktadır (Tashtemkhanova, Medeubayeva, Serikbayeva ve İgimbayeva 2015: 524-525). Dolayısıyla sınırlandırılma ve işaretlendirilme işlemleri Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunlarından kaynaklanan gerginlikleri tamamen ortadan kaldırmayacaktır. Buna rağmen ülkeler arasındaki sınırlandırılma ve işaretlendirilme işlemleri sınır sorunlarının hukuksal anlamda netleştirilmesi ve çözüm sağlaması açısından önemli bir aşama olarak düşünülebilir. Aşağıdaki Tablo No: 1'de Orta Asya cumhuriyetleri arasında sınır konusunda yapılan müzakerelerle gelen durum ve ülkeler arasındaki tartışmalı alanlar verilmektedir.

3.1. Kazakistan ve Kırgızistan Arasındaki Sınır Sorunları

Kırgızistan ile Kazakistan kendi aralarındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme süreci büyük ölçüde tamamlandığı söylenebilir. Nitekim Kırgızistan ile Kazakistan arasındaki sınır konusunda anlaşmazlıkların nispeten daha az olması bu iki ülke arasındaki müzakerelerin kolay yürümesinde bir etken olmuştur (Azattyk.unalgysy 05.11.2010). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan ile Kazakistan 2001 yılında sınır konusunda anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma Kazakistan Parlamentosu tarafından hızlı bir şekilde onaylanırken, Kırgızistan Parlamentosunda ise iç siyasi gelişmeler ve muhalefetin karşı olmaları nedeniyle, ancak 2008 yılında

¹⁰ Ağustos 1999 yılında Tacikistan'dan gelen Özbekistan İslami Hareketi'nin üyelerinden oluşan militanlar Kırgızistan'ın güney ili Batken'in bazı kasaba ve köylerine baskın düzenlemişlerdir. Kırgızistan ve Özbekistan güvenlik güçleri ile Özbekistan İslami Hareketi militanları arasında yaşanan çatışmalara Kırgızistan'ın Batken İlinde yaşanması nedeniyle Batken Olayları denmektedir.

onaylanabilmiştir. Ayrıca söz konusu anlaşmanın Kurmanbek Bakiyev döneminde Parlamentodan onaylanması, Bakiyev yönetimini de toprak satma suçlamalarıyla karşı karşıya bırakmıştır (Egizbaev 2016).

Kırgızistan ile Kazakistan arasındaki sınır anlaşmasının Kırgız iç kamuoyunda tartışmaya neden olduğu ve muhalefetin ısrarla dile getirdiği nokta Karkıra Yaylası ile ilgilidir. Karkıra Yaylası'nın büyüklüğü 190.000 hektardır. 1930 yılında Kırgızistan ve Kazakistan sınırlarını kesinleştiren Bütün Sovyetler Yürütme Komitesi'nin dosyalarında Karkıra Yaylası iki Cumhuriyetin haklarının birlikte kullanıldığı yayla olarak tarif edilmiştir. Bu dosyadaki sınıra göre Karkıra Yaylası'nın 130.000 hektarı Kazakistan'a, 60.000 hektarı ise Kırgızistan'a ait görülmektedir. Diğer taraftan aynı dosyaya göre Küngöy Ala Too'nun bitişik yerinde bulunan iki dere arasındaki 1136 hektarlık alan ise Kazakistan'a verilmiştir. Ancak Kazakistan'a ulaşımı zor olduğundan bu ülke tarafından bölge hiç bir zaman kullanılmamıştır. Alan, fiilen Kırgız köylüleri tarafından Sovyetler döneminde olduğu gibi bağımsızlık sonrası dönemde da kullanılmaya devam etmiştir. Kırgızistan ile Kazakistan yönetimi sınır konusunda muzareke yaparken Karkıra yaylasındaki Kırgızistan'a ait parçanın Kazakistan'a verilmesi ve karşılığında Kazakistan'a ait olmakla birlikte Kırgızlar tarafından kullanılan Küngöy Ala Toonun bitişik yerindeki iki dere arası alanın Kırgızistan'a bırakılması konusunda anlaşmışlardır. Diğer bir deyişle her iki ülke karşılıklı olarak toprak değişimi yapmışlardır (Myrzakanova ve Bötönöv 2015: 28).

3.2. Kazakistan ve Özbekistan Arasındaki Sınır Sorunları

Kazakistan ile Özbekistan arasındaki sınırların sınırlandırma işlemi büyük ölçüde tamamlandığı söylenebilir. 16 Kasım 2001 ve 9 Eylül 2002 tarihli anlaşmalarla Kazakistan ve Özbekistan arasındaki sınırların sınırlandırılması yapılmıştır. 19 Mayıs 2004 tarihinde, Özbekistan Kazakistan sınırlarının işaretlendirilme işlemi başlamıştır. Özellikle 2017 yılı itibarıyla Kazakistan ile Özbekistan arasında sınır sorununa ilişkin epey ilerleme kaydedildiği görülmektedir (Sputnik 09.02.2017).

Kazakistan ve Özbekistan arasındaki sınır tartışmaları Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. 1956 yılında Kazakistan'ın Güney Bölgelerindeki Sarıagaş, Kirov ve Mahtaaral ve Cetisuu alanları Özbekistan'a aktarılmıştır. Sonradan söz konusu alanlar tamamı olmasa da çoğunluğu Kazakistan'a geri verilmiştir. Yine 1956 yılında Golodnaya Steplerinin bir kısmı ve Bostandik Bölgesi Özbekistan'a 1991 yılına kadar kiraya verilmiştir. Ancak şimdiye kadar henüz bu bölgeler iade edilmemiş ve tartışmalı bölge olarak durmaktadır (Starşuk 2011: 17).

Ayrıca Kazakistan ve Özbekistan arasındaki Aral Denizi'nin sınırlandırılması ve işaretlendirilmesi sorunu çözüme kavuşturulmamıştır. Kazakistan ve Özbekistan arasındaki sınır tartışması Aral Denizindeki Vozrojdenie adasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere 1924 yılında Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Rusya Federasyonu'na bağlı iken Karakalpak Özerk Bölgesinin topraklarını kapsamaktaydı. 1936 yılında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği içerisinde yeni statü alınca, Karakalpakistan Özerk Bölgesi "Karakalpanistan Özerk Cumhuriyeti" adıyla yeni bir statü almış ve Kazakistandan alınarak Özbekistan'a verilmiştir. Böylece, yaklaşık 1920'lerin başından 1936 yılına kadar Aral Gölü tamamen Kazakistan'a ait olmuştur. 1963 yılında Kazakistan sınırı Özbekistan lehine değişmiştir. Günümüzde Aral Denizi düz bir çizgiyle ikiye bölünmektedir ki, bu da iki ülke arasındaki tartışmalara neden olmaktadır. Bir de bu sınırlar üzerine sınırlandırma ve işaretlendirme işlemleri yapılmamıştır. Günümüzde adanın 78,97% Özbekistan'a yalnızca %21.03 Kazakistan'a ait gözükmektedir (Starşuk 2011: 20).

3.3. Kazakistan ve Türkmenistan Arasındaki Sınır Sorunları

Beş Orta Asya cumhuriyetleri arasında sadece Kazakistan ve Türkmenistan kendi aralarındaki sınırlarını sınırlandırma ve işaretlendirme sorunlarını çözmüş görünmektedir. Özellikle 18 Nisan 2017 tarihinde Astana'da Kazakistan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı iki ülke sınırlarının işaretlendirilmesi üzerine nihai anlaşmaya imza atmışlardır (REGNUM IA 18.04.2017). Böylece Kazakistan ve Türkmenistan kendi aralarındaki kara sınırlarını sınırlandırma ve işaretlendirme sürecini tamamlayan ilk iki Orta Asya Cumhuriyeti olmuşlardır. Ancak Kazakistan ile Türkmenistan arasında Hazar Denizi'ndeki deniz sınırıyla ilgili Kazakistan ve Türkmenistan Parlamentolarınca kabul edilen anlaşma tartışmalı durumdadır. Çünkü okyanuslar ile doğal bir bağlantısı olmayan ve kapalı bir kıta içinde yerleşen Hazar Denizi'nin nasıl paylaşılacağı ve hukuki statüsü kıyıdaş ülkeler (Azerbaycan, Rusya, İran, Kazakistan ve Türkmenistan) arasında tartışmalıyken, Kazakistan ve Türkmenistan arasında sınır anlaşmasına varması soru işaretleri barındırmıştır. (Pannier ve Klevtsova 2015). Ancak 12 Ağustos 2018 tarihinde Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran'ın katılımıyla Kazakistan'da gerçekleşen Zirve sonucunda Hazar Denizinin hukuki statüsü netleştirilmiştir.

3.4. Kırgızistan ve Özbekistan Arasındaki Sınır Sorunları

Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme müzakereleri 2000 yılında başlamıştır. Yaklaşık 1395 km olan Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınırların 1170 km'lik (%85) kısmının sınırlandırılması

üzerine anlaşma 5 Eylül 2017 tarihinde Bişkek'te yapılmış ve iki ülkenin cumhurbaşkanlarınınca imzalanmıştır. Günümüzde iki ülke arasındaki sınırlarda 36 tartışmalı alan bulunmaktadır.

Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır uyuşmazlığı Sovyetler Birliği'nin ilk kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde bugünkü Kırgızistan toprakları Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı 1924-1925 yılları arasında Kara Kırgız Otonom Bölgesi, 1926-1936 yılları arasındaysa Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak geçmekteydi. Dolayısıyla bu dönemdeki sınır düzenlemeleri Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetiyle Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında aslında ülke içi bir paylaşım biçiminde yapılmıştır. Sonuçta etnik temele göre sayımlar yaz aylarında yapılmıştır. Kırgız etnik kökene sahip olan insanların genellikle göçebe hayat tarzının sonucunda yazın yaylalara çıkmaları, sayım zamanında köylerinde sayılmamalarına neden olmaları ve son olarak kayıtlarda yer almamaları ile sonuçlanmıştır. Dönemin Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti önderlerinden Cusup Abdırâhmanov bu sorunu dile getirerek Moskova'ya mektuplar yazdığı bilinmektedir (Azattyk.unalgysy 05.11.2010). Dolayısıyla, 1924-1927 yıllarında yapılan sınır düzenlemeleri neticesinde Kırgız ve Özbek nüfusun karışık yaşadığı bazı köyler Özbekistan sınırları içerisinde kalmıştır.

Özbekistan ile Kırgızistan sınırlarının belirlenmesinde en önemli sorun, her iki ülkenin farklı tarihli resmi belgelere atıf yaparak haklılıklarını kanıtlamaya çalışmalarıdır. Özbekistan sınırların 1924-1927 dönemi belgelerine göre belirlenmesini talep ederken, Kırgızistan ise sınırların 1955 dönemi belgeleri temel alınarak çözülmesinden yanadır (Osmongazieva 2013). Kırgızistan'ın 1924-1927 dönemi belgelerine karşı çıkmasının nedeni, bu belgelere göre bugünkü Kırgızistan sınırları içerisinde olan Leylek ilçesinin tamamının, Batken ilçesinin üçte birinin ve Sülüktü şehri gibi alanların Özbekistan'a ait gözükmemesidir. Oysa bu topraklar Cusup Abdırâhmanov Moskovaya yazdığı mektupların sonucunda sonraki yıllarda Kırgızistan'a verilmiştir (Azattyk.unalgysy 05.11.2010).

Bunun yanı sıra, Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki tartışmalı topraklar arasında Ala-Buka, Aksı, Kadamçay, Batken ve Leylek bölgeleri de bulunmaktadır. Özellikle Kempir-Abad Barajı etrafında tartışmalı topraklar çoktur. Gerek Kırgızistan gerekse Özbekistan tarafı kendi çıkarları doğrultusundaki belgeleri sunarken çelişkili durumlar da ortaya çıkabilmektedir (Myrzakanova ve Bötönöev 2015: 28).

Anklavlar konusu iki ülke arasındaki başlıca sınır sorunları arasındadır. Özbekistan'ın Kırgızistan'da Soh, Şahimardan, Çonkara ve Jangiayıl adıyla bilinen dört anklav'ı bulunurken, Kırgızistan'ın da Özbekistan'ın ana sınırı içinde Barak adıyla

bilinen bir anklav'ı yer almaktadır. Özellikle Özbekistan'ın Kırgızistan sınırları içinde bulunan Soh anklavı devamlı çatışmaların yaşandığı bir yerdir. Bu durum, Özbekistan ile Kırgızistan ilişkilerini sık sık olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, 4 Ocak 2013 tarihinde Soh sakinleri ile Kırgız Sınır Birlikleri arasında çatışma yaşanmıştır. Bu durum, iki devletin arasında krize neden olmuş ve sınırlar karşılıklı olarak kapatılmıştır. Sınırların kapanması gerek Soh sakinleri gerekse Soh'un etrafındaki Kırgız köylerinin dışarıyla bağını kesmiştir. 80.000'den fazla kişi bunun sonucundan olumsuz etkilenmiştir. Kırgızistan kendi köylerine karadan ulaşım yolu sadece Soh'dan geçmesi nedeniyle hava yolu aracılığıyla insani yardım götürürken, Özbekistan'ın Soh'a yapacağı insani yardımın girişine Kırgızistan 25 Ocak 2013 tarihinde izin vermiştir. İki ülke arasındaki kriz, ancak 1 Şubat 2013 tarihi itibarıyla çözülebilmektedir (OCHA 2013: 1).

1999-2000 yıllarında basında "Batken olayları" olarak geçen ve Özbekistan İslami Hareketi militanlarının Tacikistan sınırlarını geçerek Kırgızistan'a saldırmasının ardından Özbekistan da Soh anklavını çevreleyen sınırlar hattına mayın döşemiştir. Soh anklavının etrafındaki Kırgız köyünde yaşayanlar arasında mayınların neden olduğu can kayıpları olmuştur. 2000-2003 yılları arasında söz konusu mayınlar on civarında Kırgızistan vatandaşının hayatına mal olmuştur. Kırgızistan'ın onayı olmaksızın Özbekistan tarafının mayın döşemesini Kırgızistan yönetimi askeri bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Özbekistan yönetimi ise sunduğu çeşitli gerekçelerle Kırgız tarafına mayınların haritasını vermekten kaçınmıştır. Ancak 2004 yılı mayın temizleme işleri başlayabilmektedir. Bununla birlikte, bölgenin henüz tamamen mayınlardan temizlendiğine dair net bir bilgi yoktur (Alamanov ve Umetalieva 2014: 153).

Sonuçta iki ülke arasında 5 Eylül 2017 tarihinde Bişkek'te iki ülke arasındaki sınırların %85'lik (1170 km) kısmının sınırlandırılması üzerine anlaşma yapılmış ve iki ülke cumhurbaşkanlarıca imzalanmıştır. Hatta iki ülke Cumhurbaşkanları sınırlandırma işlemi yapılmayan diğer %15'lik kısmının da kısa bir süre içinde yapılmasına ilişkin niyet beyanında bulunmuşlardır. Ancak bazı uzmanlara göre sınırın en karmaşık kısmının bu %15'lik kısmı olduğu ve hala tartışmalı 36 alan olduğunun altını çizmektedir (Joldoşev 07.08.2017).

3.5. Kırgızistan ve Tacikistan Arasındaki Sınır Sorunları

Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme müzakereleri devam ettiği görülmektedir. İki ülke arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme müzakereleri 2002 yılında başlamıştır. Yaklaşık 970 km olan Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınırın büyük bölümü halen tartışmalıdır.

Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme sürecinde en önemli sorun, Kırgızistan-Özbekistan sınır sorununda da olduğu gibi, her iki ülkenin farklı tarihli resmi belgeleri kaynak göstermesidir. Tacikistan sınırlarının 1924 yılına göre belirlenmesini talep ederken, Kırgızistan ise sınırların 1958-1959 ve 1989 yıllarındaki belgeler çerçevesinde çözülmesinden yanadır (Alamanov ve Umetalieva 2014: 152- 169).

Kırgızistan ile Tacikistan arasında sınır sorunları, su ve toprak gibi doğal kaynakların kullanım ihtiyacından kaynaklanan yerel düzeydeki çatışmaların daha 1980'li yıllara kadar geriye gittiği görülmektedir. 1980'li yıllardan bu yana Kırgızistan'ın Batken bölgesinde yaşayan Kırgızlar ile Tacikistan'ın İsfara Bölgesinde yaşayan Tacikler arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Kırgızlar ile Tacikler arasındaki yerel düzeydeki çatışmalar 1982 yılında Voruh-Tangi, 1988 yılında ise Matç-Aktatır köylerinde patlak vermiştir. Yine 1989-1990 yıllarında bu bölgede karşılıklı yerel düzeyde çatışmalar yaşanmıştır. 1991 yılında ise Tacikistan Kırgızistan'dan 10 ayrı bölgeye dönük toprak talebinde bulunmuştur. Bu gelişmeler sonrasında Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları karşılıklı olarak birbirlerini suçlamışlar ve iki ülke arasında bir kriz yaşanmıştır (Alamanov ve Umetalieva 2014: 170).

Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının çözümünü zorlaştıran ve karşılıklı çatışmaların yaşanmasının diğer bir nedeni anklavlar konusudur. Tacikistan'ın Kırgızistan'da Voruh ve Kayragaç adında iki toprak parçası bulunmaktadır. Tacikistan'ın Kırgızistan sınırları içerisindeki Voruh anklavı özellikle çatışmaların yaşandığı bir bölge olması açısından önemlidir. Voruh anklavı yüzölçümü olarak küçük olmasına rağmen içerisinde yaklaşık 30.000 civarında insan yaşamaktadır. Üstelik anklavın etrafı Kırgız köyleri ile çevrili ve bu köylülerin ulaşım güzergahı Voruh'un içinden geçmektedir. Bu çerçevede Voruh'un halkıyla (yani Tacikistan vatandaşları) Kırgız köylüleri (Kırgız vatandaşları) arasında devamlı olarak çatışma çıkmaktadır. Böylece yöre halkı arasında ulaşım, su ve toprak paylaşımı gibi nedenlerden kaynaklanan çatışmalar hızlı bir şekilde devletler arası meseleye dönüşmektedir (Myrzakanova ve Bötönöev 2015: 30). Örneğin son beş yılda Tacikistan ile Kırgızistan sınırında 80'den fazla olay meydana gelmiştir. Bunları yolların engellenmesi, evlerin kundaklanması, köylülerin kitlesel kavgaları eşlik etmiştir. Benzer nedenlerle 11 Ocak 2014 tarihinde Kırgızistan ve Tacikistan sınır birlikleri arasında bir silahlı çatışma olmuş ve 8 kişi ağır yaralanmıştır (Olimova ve Olimov 2017: 22).

3.6. Özbekistan ve Tacikistan Arasındaki Sınır Sorunları

Özbekistan ile Tacikistan arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme sorunları devam etmektedir. İki ülke arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme müzakereleri 2000 yılında başlamıştır. Yaklaşık 1332 km olan Özbekistan ile Tacikistan arasındaki sınırın %20'lik kısmı halen sınırlandırma sürecinden geçmemiştir. İki ülke temsilcileri 30-31 Mayıs 2017 tarihlerinde Tacikistan'ın Başkenti Duşanbe'de toplanarak sınır konusundaki tartışmalı alanların sınırlandırılmasını müzakere etmeye başlamışlardır (Sputnik 30.05.2017).

Özbekistan ile Tacikistan arasındaki sınır tartışmaları Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. 1924 yılında, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduğunda, bugünkü Tacikistan'ı içinde barındırmaktaydı. Ancak 1929 yılında, Tacikistan, Özbekistan'dan ayrılınca, bölgede büyük bir Özbek nüfus kalmıştır. Bundan dolayı Tacikistan'ın ana dili Fars dilli olmasına rağmen, tarihsel bağlar nedeniyle bölgede bugün hemen hemen herkes Özbekçe konuşmaktadır. Tarihten gelen sorunların yansımaları bağlamında günümüzde Tacikistan ile Özbekistan arasındaki temel sınır sorununu, nüfusunun yaklaşık yüzde 70'ini Özbeklerin oluşturduğu Tacikistan'daki Hocent şehrinin aidiyeti konusu oluşturmaktadır.

Özellikle, 1992-1997 yılları arasında Tacikistan'da hüküm süren İç Savaş yıllarında Özbekistan ile Tacikistan arasında sürekli olarak karşılıklı sınır ihlalleri suçlamaları yapmışlardır. Tacikistan tarafı silahlı militan grupların Özbekistan'dan Tacikistan'a girdiklerini iddia ederken, Özbekistan tarafı Tacikistan'ı, uyuşturucu kaçakçılığını, dini aşırılıkları ve Tacikistan'daki terör faaliyetlerini önlemek için yeterince şey yapmamakla suçlamışlardır (Dadabev 2012: 559). Ayrıca Özbekistan tarafı Tacikistan'ın Özbekistan'ın potansiyel toprak taleplerini önlemek için sınır köylere etnik Tacik nüfus yerleştirdiği iddialarında bulunmuşlardır (560).

Ayrıca Özbekistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının içinde bir de anklav sorunu bulunmaktadır. Tacikistan'ın Özbekistan'da Sarvak isminde 1 toprak parçası bulunmaktadır. Üstelik ülkeler arasındaki sınırların karmaşık dağ silsilesinden geçmesi tarafların müzakere işlemlerini zorlaştırmaktadır.

3.7. Özbekistan ve Türkmenistan Arasındaki Sınır Sorunları

Türkmenistan ile Özbekistan 2000 yılında yapılan anlaşmayla iki ülke arasındaki sınırlarını sınırlandırma işlemi tamamlamış görülmektedir. Ancak iki ülke arasındaki sınırların yaklaşık % 20 kadarına işaretlendirme işlemi yapılmamıştır. Özellikle Türkmenistan'ın güneyindeki petrol kaynakları olan Lebap İli çevrelerinde taraflar arasında tartışmalı alanlar bulunmaktadır. Son olarak bu tartışmalı

alanların çözüme kavuşturulması amacıyla iki ülke hükümetleri arası komisyonun çalışma grupları 2017 yılında saha çalışma planı konusunda anlaşmışlardır (Sputnik 08.05.2017).

IV. Sınır ve Kimlik Sorunlarının Merkezi Olarak Fergana Vadisi ve Anklavlar

Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından paylaşılan Fergana Vadisi, Tanrı ve Pamir dağları arasında bulunmakta ve bu üç ülkenin tam ortasında yer almaktadır. Orta Asya'da nüfusun en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Fergana Vadisi'nde günümüzde yaklaşık 10 milyon kişi yaşamaktadır. Coğrafi olarak Orta Asya'nın %5'ini teşkil etmesine rağmen toplam nüfusun %25'i bu vadiye bulunmaktadır (Demirci 2012: 34). Orta Asya'da kilometrekareye 14 kişi düşerken Orta Asya'nın merkezinde yer alan Fergana Vadisi'ndeki nüfus Tacikistan ve Kırgızistan nüfusunun üçte birini, Özbekistan nüfusunun ise dörtte birini teşkil etmektedir (59).

Tarihsel olarak, genelde Orta Asya özelde Fergana Vadisinde yaşayan halklar asırlardır iç içe ve karışık olarak yaşamışlardır. Sovyetler Birliği döneminde 1924-1927 yılları arasında yapılan "etnisite"ye dayalı ulus-devlet oluşturma politikası ve bu politikalar çerçevesinde belirlenen sınırlarlar özellikle bağımsızlık sonrası dönemde Fergana Vadisi'nde ciddi sorunlara dönüşmüştür. Örneğin, Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan Fergana Vadisi'nin sınır bölgelerindeki "kolhoz" (*kollektivnoe hozyaystvo*)¹¹ ve "sovhoz" (*sovetskoe hozyaystvo*)¹²lar su ve toprak gibi doğal kaynakların paylaşımı konusunda yerel düzeyde anlaşmalar yapmışlar, su ve toprakların karşılıklı olarak kiralanması yoluna gitmişlerdir. Ancak Sovyetler döneminde bu tür uygulamalar bir sorun oluşturmazken, bağımsızlık sonrası dönemde sınırların belirlenmesi ile ilgili çalışmalar başladığında çözülmesi zor duruma dönüşmüştür.

Sovyetler döneminde bir ülkenin parçası sayılan Fergana Vadisi'nde yaşayan halklar 1991'de Orta Asya cumhuriyetleri bağımsızlık kazandıktan sonra belirgin bir farklılaşma yaşamaya başlamıştır. Bu farklılaşmalar yeni bağımsız cumhuriyetlerin izlediği siyasi ve ekonomik politikalar çerçevesinde ve bu süreçlerin doğal bir sonucu olarak yeni sınır bölgelerinde sınırların belirlenmesine yansımıştır.

¹¹ Kolhoz "kollektivnoe hozyaystvo" kelimelerinin kısaltılmış halidir ve "kolektif tarımcılık" anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği dönemindeki tarım sektöründe örgütlenen birimleri tanımlamaktadır. Bu birimlerde toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte sembolik rakamla köylüye kiraya verilir ve köylülerce işletilir.

¹² Sovhoz "sovetskoe hozyaystvo" kelimelerinin kısaltılmış halidir ve "devlet tarımcılığı" anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği dönemindeki tarım sektöründe örgütlenen birimleri tanımlamaktadır. Bu birimlerde toprağın tamamı doğrudan devlet eliyle işletilir.

Buna rağmen 1998-2000 yıllarına kadar Fergana Vadisi'ndeki pek çok kişi bağımsızlık ve yeni vatandaşlık bilincinden etkilenmemiştir. Ancak 1999-2000 yıllarında yaşanan Batken Olayları'ndan sonra, Fergana Vadisi'ndeki Kırgızistan-Özbekistan, Kırgızistan-Tacikistan ve Özbekistan-Tacikistan sınırları zamanla ve yeni alanlarda kurulan yeni yollarla ayrıştırılmıştır (Megoran 2011: 10-12). Bu da asırlardır birlikte yaşayan halkların birbirlerinden ayrıştırılmasının kanıtlarındandır.

Özellikle son dönemlerde Fergana Vadisi'ni paylaşan Orta Asya cumhuriyetleri arasında sınır sorunlarından kaynaklanan gerginlikler gün geçtikçe artmaktadır. Sınırlardaki gerginlikler Orta Asya'daki Sovyet sonrası ulus-devlet inşa sürecinin zorluklarına işaret etmektedir. Artık günümüz Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan vatandaşları asırlardır birlikte yaşadıkları bölgeyi "Tacik toprağı", "Özbek toprağı" ve "Kırgız toprağı" olarak görmektedirler (Olimova ve Olimov 2017: 23). Diğer bir deyişle, günümüz Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan vatandaşları tarihte birlikte kullandıkları bu topraklara Sovyetlerin etnik köken söylemi temelinde inşa ettikleri ulus-devlet anlayışı çerçevesinde bakmaktadırlar. Örneğin, Tacikler Sovyet döneminden önce kullandıkları toprakları kendi etnik toprakları olarak görürken, Kırgızlar da Sovyet öncesi yaşadığı ve dolaştığı toprakları kendi etnik toprakları olarak düşünmektedirler. Son yıllarda "etnik topraklar" söylemi altında karşılıklı toprak iddiaları gergin bir hal almaktadır (Olimova ve Olimov 2017: 28). Bu da Fergana Vadisi'nde negatif önyargılara dayanan ulusal kimlikleri beslemektedir. Vadideki insanların zihnindeki bu yeni sınırlar, bölgedeki üç ülke için yaşamsal olan işbirliği ve ticareti tehdit etmektedir. Böylece Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Fergana Vadisi'nin sınır bölgelerindeki eski çatışma ve sorunlar yeni içerik kazanarak canlandığı tehlikeli bir bölgeye dönüşmektedir. Bu sorunlara bölgedeki su ve toprak gibi doğal kaynakların paylaşım sorunlarına ulaşım sorunları da eklenince, mevcut durumun çözümünü zorlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle Sovyetler Birliği döneminde yerel halk tarafından karşılıklı olarak kullanılan bölgenin doğal kaynakları, Sovyetlerin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışıyla büyük bir sorun oluşturmaktadır.

Öte yandan en tartışmalı sınır sorunları Fergana Vadisi'nde bulunan anklavlar konusunda yaşanmaktadır. Fergana Vaadisi'nde yaklaşık 100.000 kişilik nüfusa sahip sekiz anklav bulunmaktadır. Bu anklavlarda su ve toprak paylaşımı, ulaşımın anklavların içinden geçmesi ve sınırların sıkı kontrolü bölgedeki periyodik gerilim ve çatışmaların temel nedenlerini oluşturmaktadır. Bu bölgede yaşanacak gerilim ve çatışmalar yaygınlaşması 80.000 kişiyi etkileyebilmektedir (OCHA 2013: 2). Orta Asya'nın Fergana Vaadisi'nde bulunan anklavlarla ilgili ayrıntılı bilgi Tablo No: 1'de verilmektedir.

Tablo No 1**Orta Asya'daki Anklavlar: Nüfusu ve Etnik Kompozisyonu¹³**

Anklav	Sahip Olan Ülkesi	Sınırları İçinde Bulunan Ülke	Nüfusu	Etnik Kompozisyonu
Barak	Kırgızistan	Özbekistan	600	%100 Kırgız
Çonkara	Özbekistan	Kırgızistan	0	Toprak arazi olarak kullanılmaktadır
Jangail	Özbekistan	Kırgızistan	0	Toprak arazi olarak kullanılmaktadır
Sarvak	Tacikistan	Özbekistan	400-2,500	%99 Özbek, %1 Tacik
Şahimardan	Özbekistan	Kırgızistan	5,000	%91 Özbek, %9 Kırgız
Soh	Özbekistan	Kırgızistan	25,000-70,000	%99 Tacik, %1 Kırgız
Voruh	Tacikistan	Kırgızistan	10,000-30,000	%95 Tacik, %5 Kırgız
Kayragaç	Tacikistan	Kırgızistan	150	%100 Tacik

Fergana Vadisi'nde bulunan anklavlardan özellikle Soh ve Şahimardan (Özbekistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavları), Voruh (Tacikistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavı) ve Barak (Kırgızistan'ın Özbekistan toprağındaki anklavı) anklavları su ve toprak paylaşımı ve ulaşımın bu anklavların iç ve çevresinden geçmesi nedeniyle sıklıkla çatışmaların yaşandığı yerlerdir. Diğer anklavlarda çatışma potansiyelleri daha az görülmektedir. Bunlar Sarvak (Tacikistan'ın Özbekistan toprağındaki anklavı), Kayragaç (Tacikistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavı), Jangail (Özbekistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavı) ve Çonkara (Özbekistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavı) anklavlarıdır. Bazı Jangail veya Çonkara gibi anklavlar bir kilometrekare kadar küçük yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Özbekistan'ın Kırgızistan toprağındaki anklavı olan Soh halkının etnik kompozisyonu dikkat çekicidir. Soh halkının %99'u Tacik ve %1'i ise Kırgız etnik kökenlidir (Gabdulhakov 2017: 3).

¹³ Bk., United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), "Border Incidents in Central Asian Enclaves," *Humanitarian Bulletin: South Caucasus and Central Asia*, Issue 2, January 1- June 30, (2013), s.2. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/HB_ROCCA_20130709%20EN.pdf, (Erişim Tarihi 20.08.2017).

Sonuç

Siyasal kimliğin inşa sürecinde sınırlar önemli rol oynamaktadır. Özellikle modern ulus-devletlerin temel özelliği kesin çizgilerle sınırlarının çizilmiş olmasıdır. Üstelik sınırlar siyasi kimliğin aracı olarak tarihin yeniden yorumlanarak meşrulaştırılmasına dayanmaktadır. Bu çerçevede Orta Asya cumhuriyetleri Sovyetlerden miras aldıkları sınırları/sınır sorunlarını bağımsızlık sonrası dönemde müzakere ederek çözmeye çalışmaktadırlar. Ancak sınırlara özcü yaklaşım yerine inşacı yaklaşım çerçevesinde yaklaşmak daha bu müzakere sürecinde daha işlevsel olabilir. Çünkü özcü yaklaşım sınır sorunlarının müzakere sürecinde “tarihsel olarak haklı” ve “etnik topraklar” söylemleri gibi negatif önyargıları beslemektedir. Buna karşın inşacı yaklaşım sınırların eninde sonunda tarihin belli bir döneminde inşa edildiğini vurgulaması nedeniyle sınır müzakerelerinde daha işlevsel olabilir.

Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunları incelendiğinde genel olarak Kazakistan-Türkmenistan, Kazakistan-Özbekistan ve Türkmenistan-Özbekistan arasındaki sınırlandırma ve işaretlendirme müzakerelerinin tamamlandığı ya da tamamlanmak üzere olduğu görülmektedir. Ancak Kırgızistan-Özbekistan, Kırgızistan-Tacikistan ve Özbekistan-Tacikistan arasındaki sınırların sınırlandırılması ve işaretlendirmesi süreci ve yetkili karma komisyonların karşılıklı müzakerelerinin daha uzun yıllar alacağı söylenebilir. Diğer bir deyişle, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme çalışmaları çok ağır yürümekte ve ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Hatta bu ülkeler arasında bazen müzakerelerin durdurulduğu veya karma komisyonlar arası görüşmelerin devam etmesine rağmen herhangi ilerlemenin olmadığı dönemler olabilmektedir. Örneğin 2011-2013 yılları arasında Kırgızistan ile Özbekistan sınır komisyonları sekiz görüşme gerçekleştirmişler ama herhangi bir anlaşmaya varamamışlardır.

Bu çerçevede İslam Kerimov döneminde Özbekistan yönetimi komşuları ile ilişkilerinde ve sınır konularında pek uzlaşıcı tavır sergilemediği dikkat çekmektedir. Özbekistan periyodik olarak Kırgızistan ve Tacikistan'a aktarılan enerji kaynaklarını kesmiş ve ödenmemiş borçlar nedeniyle bu ülkelere baskı uygulamıştır (International Crisis Group 2002:4). Özellikle 2010'lu yıllardan sonra Kerimov yönetimindeki Özbekistan yönetimi komşu ülkelerle ilişkilerini kesme noktasına gelmiştir. Ancak İslam Kerimov'un ölümünün ardından Özbekistan Cumhurbaşkanı olan Şavkat Mirziyoyev yaptığı konuşmalarında ve yayınladığı belgelerde defalarca Özbekistan'ın komşuları olan Orta Asya cumhuriyetleriyle çok yönlü ve

karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Mirziyoyev diğer bütün Orta Asya cumhuriyetlerine ziyaretler gerçekleştirmiş ve özellikle sınır konusundaki müzakereler tekrar canlanmıştır. Bu çerçevede Mirziyoyev 5 Eylül 2017 tarihinde Bişkek'te Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sınırların %85'lik (1170 km) kısmının sınırlandırılması konusundaki anlaşmayı mevkidaşı Almazbek Atambayev ile birlikte imzalamışlardır. Hatta iki ülke cumhurbaşkanları sınırlandırma işlemi yapılmayan diğer %15'lik kısmın da kısa bir süre içinde sonuçlandırılmasıyla ilgili iyi niyetli beklentilerini ifade etmişlerdir. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alınmasını beklemek için henüz erken olduğu söylenebilir.

Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınırlandırma ve işaretlendirme müzakerelerinin uzlaşmacı ve müzakereci yapıdaki siyasi iradeleriyle çözüme kavuşturulması mümkündür. Ancak Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınır çizgilerinin hukuksal anlamda netleştirilip, sınırlandırma ve işaretlendirme süreçlerini tamamlanmasını Fergana Vadisi'nin yapısal özellikleri zorlaştırmaktadır. Üstelik, sınırlandırılma ve işaretlendirilme müzakereleri tamamlansa bile Fergana Vadisi'ni paylaşan ülkeler arasında sınır sorunlarından kaynaklanan gerginliklerin ortadan kalkacağı tartışmalıdır. Çünkü bu ülkeler arasındaki sınırlar gerek tarihsel gerekse coğrafi gerçekliklere dayanmadığından, çoğu zaman yapay sınır niteliğinde kalmaktadır. Ayrıca Fergana Vadisi'nin sınır bölgelerinde ulus-devlet inşa sürecinin sonucu olarak negatif önyargılara dayanan (biz ve öteki) ulusal kimlikler inşa edilmektedir. Bu çerçevede inşa edilen ulusal kimlikler Fergana Vadisi'ni paylaşan ülkeler açısından yaşamsal olan işbirliği ve ticareti tehdit etmektedir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Fergana Vadisi'nin sınır bölgelerindeki eski çatışma ve sorunlar yeni içerikler kazanarak canlandığı tehlikeli bir bölgeye dönüşmektedir. Fergana Vadisi'ni paylaşan Orta Asya cumhuriyetleri yıllardır devam eden, siyasal ve toplumsal etkileri de bulunan sınır sorunlarıyla karşı karşıyadır. Asırlardır birlikte yaşayan bölge halklarının hayatı ise sınır sorunları sebebiyle daha da zorlaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- 📖 Akyüz Latife, Seda Altuğ ve H. Pınar Şenoğuz. "Bu sayıda..." *Toplum ve Bilim* 131 (2014): 3-9.
- 📖 Alamanov, Salamat ve Aynura Umetalieva. "Çek aralık çır-çataktar: Kırgız respublikasının başka mamleketter menen çekteş mamlekettik çek arasındaki çır çataktarga serep." (Sınır çatışmaları: Kırgız Cumhuriyeti ile komşu olan

devletlerin sınır sorunlarının değerlendirilmesi.) Der: Ayida Alimbekova ve Todor Tagarev. *Kırgız Respublikasının krizistik kırdaldardı tesköödögü tacrıybası: keleşek üçün sabak.* (Kırgız Cumhuriyetinde Kriz Dönemlerini Yönetme Tecrübeleri: Gelecek için Ders.) Cenevre, Bişkek, Riga, Sofya: Print-haus, 2014. 151-189.

- 📖 Bayart, Jean-François. *Kimlik Yanılsaması*. Çev: Mehmet Morali. Ankara: Metis, 1999.
- 📖 Bennafla Karine, Josieh Heyman, Thomas Wilson ve Willem van Schendel. "Sınırı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşi." *Toplum ve Bilim* 131 (2014): 11-32.
- 📖 Çek aranı kimder kanday anıktaşkan? (Sınırları kimler nasıl belirlemişlerdir?) http://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_border_between_neighbo-rus_expert_opinion/2210662.html. 05 Kasım 2010. (Erişim Tarihi 04.10.2016).
- 📖 Dadabaev, Timur. Securing "Central Asian Frontiers: Institutionalisation of Borders and Inter-state Relations." *Strategic Analysis* 36. 4 (2012): 554-568.
- 📖 Demirci, Levent. "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana". *Savunma Bilimleri Dergisi* 11. 2 (2012): 33-69.
- 📖 Egizbaev, Ulanbek. "Çeçilbes çek ara..." (Çözülmeyen sınırlar) http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_bishkek_border_investigation/28018463.html. 28.09.2016. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- 📖 Eisener, Reinhard. "Sovyet Orta Asyası'nın Bölgesel Paylaşımı." *Türkler*. Cilt 18. Ankara: Yeni Türkiye, 2002. 862-871.
- 📖 Gabdulhakov, Rashid. "Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?" *Central Asia Security Policy Briefs* 14. OSCE Academy, Bishkek, Kyrgyzstan. http://osce-academy.net/upload/Policy_briefs/Policy_Brief_14.pdf. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- 📖 Giddens, Anthony. *Ulus-Devlet ve Şiddet*. Çev: Cumhur Atay. YY: Kalkedon, 2008.
- 📖 Golden, Peter B. *Dünya Tarihinde Orta Asya*. Çev: Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötüken, 2014.
- 📖 Gleason, Gregory. "Orta Asya'da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları." *Türkler*. Cilt 18. Ankara: Yeni Türkiye. 2002. 854-861.

- 📖 Haugen, Arne. *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- 📖 International Crisis Group, Central Asia: Border disputes and conflict potential. *ICG Asia Report* 33. Osh/Brussels. 4 April 2002.
- 📖 Joldoshev, Kubaniçbek. Çek aranı taktoo: orçunduu işter aldıda. (Sınırları Netleştirilmesi: Ciddi Sorunlar İleride) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_borders/28722259.html. 07.08.2017. (Erişim Tarihi, 10.09.2017).
- 📖 Joldoshev, Altynbek. “Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite, Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar.” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 8. 15 (2013): 101-133.
- 📖 Kokşarov, V.A. ve E.V. Tihanova. “Prigraniçnie bareri integratsii v Tsentralnoy Azii.” *İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta* 2. 102 (2012): 196-203.
- 📖 Kerestecioglu, İnci Özkan. “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeştayn’ın Canavarına.” *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. ed. H. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. 2009. 307-350.
- 📖 Kireev, Anton A. “State Border.” *Introduction to Border Studies*. eds: Segei V. Sevastianov, Jussi P. Laine ve Anton A. Kireev. Vladivostok: Dalnauka, 2015. 98-117.
- 📖 Kolosov, Vladimir A. “Theoretical Approaches in the Study of Borders.” *Introduction to Border Studies*. eds: Segei V. Sevastianov, Jussi P. Laine and Anton A. Kireev. Vladivostok: Dalnauka, 2015. 33-59.
- 📖 Kolosov, Vladimir A. ve Alexander B. Sebentsov. “State Borders in the Post-Soviet Space.” *Introduction to Border Studies*. eds: Segei V. Sevastianov, Jussi P. Laine and Anton A. Kireev. Vladivostok: Dalnauka, 2015. 198-225.
- 📖 Megoran, Nick. “Rethinking the Study of International Boundaries: A Biography of the Kyrgyzstan–Uzbekistan Boundary.” *Annals of the Association of American Geographers* 102. 2 (2012): 464-481.
- 📖 Myrzakanova, S.T., ve C.S. Bötönöev. “Kırgızstandağı çek ara meseleleri: Abalı cana keleşeği.” (Kırgızistan’daki Sınır Meseleleri: Bugünü ve Geleceği) *OşMU Carçısı* 2 (2015): 25-31.
- 📖 Newman, David. “On borders and power: A theoretical framework.” *Journal of Borderlands Studies* 18.1 (2003): 13-25.
- 📖 Olimova, S. ve M. Olimov. “Konfliktı na Granitsah v Ferganskoy Doline: Novie priçını, Novie Uçastniki.” (Fergana Vadisi Sınırlarında Çatışmalar: Yeni Nedenler, Yeni Katılımcılar) *Rossiya i Novie Gosudarstva Evrazii* 1 (2017): 21-40.

- Osmondgazieva, Tolgonay. "Salamat Alamanov: Naseleniye prigraniçya davno opredililos s granitsami, http://www.vb.kg/doc/214211_salamat_alamanov:_naselenie_prigranichia_davno_opredelilos_s_granicami.html. 30.01.2013. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- Özkırmılı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal, 1999.
- Pannier, Brus ve Anna Klevtsova. "Astana i Aşgabat Utverdili Granitsu po dnu Kaspiya." (Astana ve Aşgabat Hazar Denizi boyunca sınırı onayladı). <https://rus.azattyq.org/a/turkmenistan-kazakhstan-caspian-sea/27040740.html>. 28.05.2015. (Erişim Tarihi 20.08.2017).
- REGNUM IA, "Kazakistan i Turkmeniya reşili vse voprosi s granitse" (Kazakistan ve Türkmenistan Sınırla İlgili Bütün Sorunları Çözdüler) <https://regnum.ru/news/polit/2264791.html>. 18.04.2017. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- Roy, Olivier. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev: Mehmet Morali. İstanbul: Metis 2000.
- Said, Edward. *Orientalism*. London: Penguin, 1977.
- Sevastianov, V. Sergej, Jussi P. Laine ve Anton A. Kireev. *Introduction to Border Studies*. Vladivostok: Dalnauka, 2015.
- Sputnik, "Uzbekistan i Kazahstan reşat vse voprosi po granitse v etom godu", (Özbekistan ve Kazakistan Sınırdaki Tüm Konuları Bu Yıl Çözecek) <http://ru.sputniknews-uz.com/politics/20170209/4771453/Uzbekistan-Kazahstan-granitsa.html>, (09.02.2017), (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- Sputnik, "Uzbekistan i Turkmenistan obustravayut sovmeştyny granitsu", (Özbekistan ve Türkmenistan birlikte sınır oluşturuyor) <http://ru.sputniknews-uz.com/politics/20170508/5355745/uzbekistan-i-turkmenistan-granica.html>. 08.05.2017. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- Sputnik, "Tacikistan i Uzbekistan postavlyat toçku v prigraniçnih sporah.", (Tacikistan ve Özbekistan Sınır Anlaşmazlıklara Nokta Koyacak." <http://ru.sputnik-tj.com/asia/20170530/1022442029/tadzhikistan-uzbekistan-granitsa-prigranichnyye-spory.html>. 30.05.2017. (Erişim Tarihi, 20.08.2017).
- Starşuk, Yuliya. Osobennosti proyableniya pograniçnih protivoreçiy mejdu tsentralnoaziatskim stranami SNG (BDT'ye Üye Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Sınır Çelişkilerinin Özellikleri) *Pskovskiy Regionologičeskiy Jurnal* 12 (2011): 16-26.

- 📖 Tasstemkhanova, Raikhan, Zhanar Medeubayeva, Aizhan Serikbayeva ve Madina Igimbayeva. "Territorial and Border Issues in Central Asia: Analysis of the Reasons, Current State and Perspectives." *Anthropologist* 22.3 (2015): 518-525.
- 📖 "Border Incidents in Central Asian Enclaves," *Humanitarian Bulletin: South Caucasus and Central Asia*, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/HB_ROCCA_20130709%20EN.pdf . Issue 2, January 1- June 30.